

Mis loom see mulk on?

Kaja Allilender, Mulgi Kultuuri Instituut

Kust mulgid nime said?

Me ei saa tõenäoliselt kunagi teada, millal täpselt sai sakalaste hüüdnimeks *mulk*. 19. sajandi keskel pidi aga sõna olema juba kasutusel, sest 1869 ilmunud Widemanni sõnaraamatus on sõna *mulk* juba sees.

Mulgi üheks sünonüümiks oli mustakuuemees.

Rahvasuus on säilinud muistendid *mulgust*, mille kaudu saabusid rüüstajad ja mille kaudu nad aeti tagasi. M. J Eisen, rahvaluuleteadlane ja vaimulik, tuli ka välja väitega, et Mulgimaa on tuletatud sõnast *mulk*. *Mulguks* nimetati Viljandimaal aga karjaaia väravaid. Nimetus on olnud kohalik ja alles palju hiljem levinud või ajakirjanduse kaudu levitatud. Vähe on rahvajutte sakalaste käikudest lõuna poole. Ilmselt kujunes mulgust nii tähtis koht retketeedel, et selle lähedasi asukaid hakati nimetama mulgutagusteks või mulguäärseteks (Vääri, 2000).

Mitmed ajaloolased ja niisama „teadjad“ kirjamehed on oma pealiskaudsuses esitanud seletuse, nagu oleks *mulgi* nimetus pärit läti sõnast *mulkis* (loll, rumal). Seletus ei ole ustutav ei lingvistiliselt ega psühholoogiliselt, ütleb doktorikraadiga keeleteadlane ja professor Eduard Vääri. Kui lätlased oleksidki Sakala elanikke nimetanud sõnaga *mulkis*, siis oleks see nimi jäänud üksnes läti keelde. Et naaber võtab sellise sõna rõõmuga ja uhkustundega oma nimetuseks, on usutamatu ja rahvapsühholoogia seisukohalt võimatu, kirjutab siitsamast Helme kihelkonnast pärist Vääri (2000).

See, et Eesti Entsüklopeedia sõnaseletusega *mulk* samasse ämbrisse astub, on lihtsalt selgitatav – EE nr 6 ilmus 1992, see tähendab, trükikõlbulikuks ettevalmistuprotsess oli pikk ja aeganõudev „viljakas“ Nõukogude aeg. Me teame kõik väga hästi, kuidas suhtusid paljud „tõelised“ nõukogude teadlased erinevatesse kultuuripiirkondadesse ja põliseestlusesse üldse. Kui palju kordi kuulsid praegused 50-60 aastased inimesed üldse nõukogude ajal koolis sõna Mulgimaa ja Setumaa? Ma jätan vastuse siinkohal igähele mõtisklemiseks ja meenutamiseks...

Aga mulgi keeles tähendab *mulk* ka linapihku.

„Pane mulgud põllule kükki! Mulgud toovad rikkuse! Pange mulgud põllule kükki!“ Sellised õpetussõnad olid Mulgimaal käibel... Mulgi keeles on *mulk* ka linapihu. Kõik põllud külvati lina täis ja sealt tuli jõukus. "Ühtlasi olgu juurde lisatud, et Abjas need päris põhjamulgid elavad, sest et just siinsest kolmest Mulgi talust terve Mulgimaa oma nime olewat saanud" - see on väljavõte Tallinna Teataja 20.06.1911 ilmunud artiklist.

Helme kihelkonnast pärit kindralmajor, Tallinna linnapea rollis olnud ja pikalt ministriametit pidanud ning Mulkide Seltsi üks asutajatest ja selle põhikirja koostajatest Jaan Soots väitis 1934, et *mulk* pole mitte lätikeelne nimi, vaid arabiakeelne „isand“ ja „käskija“. Eelpoolmainitud Eesti Entsüklopeedia nr 6 lk 443 kirjutab samas, et sõna *mulk* tähendas juba 7. sajandil eramaad ja maavaldust. Algselt valitseva feodaali maavaldusi, seejärel väikefeodaali pärusvaldusi, millel polnud seost maksu – ja teenistuskohustusega ning mida võis vabalt võõrandada. Mulkide hulka kuulusid ka talupoegade era- ja kogukondade maa- ja veevaldused.

Kes üldse sai mulgiks?

Kindlasti ei ole kõik tänasel Mulgimaal elavad inimesed mulgid. Seda enam, kui meenutame, et kui Eestimaal oli kaks suuremat küüditamist – 1941 ja 1949, siis Mulgimaal kogunisti kolm.

Kui hiljem Siberist pöördutigi tagasi, siis maad ja talud olid võõrandatud, oma koju enam elama ei lubatud ning häärberis oli heal juhul sisse seadnud MTJ või oli ilus häärber jagatud pisikesteks kolhoosnikute korteriteks. Laastamistöo oli põhjalik. Sunnitud eemaloleku aeg oli muutnud nii inimesi kui kodumaad, kuhu tagasi tuldi. Kүүditatutele kehtestati elu ja töökoha piirangud jms (Memento 2014). Kodumaalt väljasaatmine mõjutas nii neid, kes ära viidi, kui ka neid, kes Eestisse jäid. Kүүditamise ohvrid – emad, isad, lapsed, vanavanemad – ei olnud pelgad numbrid. Need olid meie inimeste saatused, meie perede traagilised ja kurvad lood, kus paljud hingesidemed lõhuti kahjuks aastakümneteks.

Uue vabariigi maareformiga said pärijad oma maad tagasi, aga kunagised õitsvad ja korralikult ülesehitatud talud olid lagastatud või lõhutud ning side oma esivanemate koduga oli selleks ajaks tugevasti juba kahjuks muutunud.

1934. aastal asutatud Mulkide Seltsi põhikiri ütles, et Mulgi päritoluga loetakse need eestisoost vabariigi kodanikud, kelle esiisad on teoorjuse ajal, so 1860. aastate ümber, seisnud Tarvastu, Paistu, Helme, Halliste ja Karksi kihelkonna valdade nimekirjas. Ema päritolu järele loetakse mulgiks ainult üks põlv.

Mulgimaale sisserännanute, teiste eestisoost vabariigi kodanikkude lapsed loetakse ainult siis mulkideks, kui nad Mulgimaal on sündinud, üles kasvanud ja omavad Mulgimaal kinnisvara. Ilma viimase nõudmiseta loetakse vaid Mulgimaale sisserännanute lapselapsed mulkideks, kui nad on Mulgimaal sündinud ja üles kasvanud.

Kaupo Ilmet, taastatud Mulkide Seltsi eestvedaja juba aastast 1990, selgitab, et „Mulk ei pea olema sündinud Mulgimaal, vaid mulgiks peetakse neid, kelle esivanemad elasid Mulgimaal enne Põhjasõda. Iga mulgi uhkuse asi on seda kultuuri endas kanda ja edendada. Mulgid on mööda ilma laiali, ent neid ühendab isiklik side mulgi kultuuriga ning ühine seltsitegevus“.

Aga kust tuleb sõna lätlane?

... mida tähendas lätlane elik lätlane vanasti lõuna-estis murdekeeles? ... see on külmunud kollane piss lumehanges...

Ja kuidas kutsutakse pimeparmu Lõuna-Eestis? Lätlaseks... Lõuna-Eestis on kõnealust vereimejat hüütud lätlaseks, aga Saaremaal sõrulaseks, Juurus mahtrameheks jne (Oinas 1979). Eesmärgiks oli naabri halvustamine parmu-metafoori kaudu – parmust tüütumat putukat on suvel palavaga raske ette kujutada.

Piirkondlikud suhted elik kas ja kes viskavad nalja?

Rahvaluulekogudes leiduvast ainesest tuleneb, et kõige produktiivsemalt on traditsioonilist humoristlikku folkloori sidunud Setumaa, Mulgimaa, Hiiumaa, Saaremaa ja rannikualade asukad ehk siis perifeeria (Remmel, 2003). Neilt aladelt on palju ilmekaid kirjeldusi ka väiksemate kogukondade ja murrakurühmade (kihelkondade, valdade, külade) poiste ja/või meeste omavahelisest nägelemisest. Kõige kahvatum mulje jääb Kesk-Eestist.

Nii me leiamegi sellised hiidlased nagu kohvilähkrid, odratolgused, tõrvakõplased, vandiraiujad, pätakavallamehed, läätserokamehed, mährahiidlased, hobuhiidlased, koldselõuamehed. Mandrilt pärit inimesi kutsutakse põtkudeks või isehakand hiidlasteks, saarelt lahkunuid ärakarand hiidlasteks. Suur grupp on suvehiidlasi. Saarlasi on nimetatud nottideks.

Mis siis nüüd saab? ...Hiidlased võtsid kätte ja kandsid oma nimetused Eesti vaimse kultuuripärandi nimistusse ja põrutavad: Saarlastel on ainult üks asi parem – neil on parem naaber (st loomulikult hiidlane!).

Rahvapärимuse näitel on tundunud ka, nagu oleks setude ja eestlaste vahel nähtamatu müür olnud, mille murenemine võis toimuda vaid üksikisiku tasandil. Veel 1938 on kirjutatud: “ku setokõsõ õdagu väega rüükvä, sõss tulõ töösõl pääväl vihm” (Remmel 2003).

Traditsioonilised elatusalad ja ametid mängisid hüüdnime saamisel päris olulist osa: potisetud ehk närtsusetud, linarabajasetud, kalasetud jne. Setude tegevusega on seotud ka sõna - setukas - sünd. Nimelt ei jõudnud setud oma majandusliku mahajäämuse ja vaesuse tõttu hobust ületalve pidada ning käisid vanu ja kehvi hobuseid odavalt kokku ostmas. Esimese Eesti Vabariigi ajal jõudis setude teadvusse, et nad ei vasta õige eestlase “standardile”, mistõttu noored hakkasid oma päritolu häbenema.

Samas setud kutsusid eestlast tsuhknaks, mida tõlgendati pilkenimena (Sarv 1998, Remmel 2003). Väljendit „Sa igavene setu!” on ilmselt paljud kuulma juhtunud.

Aga täna on see ainult taust ja teadmine ning kõneleme Setu kuningriigist ja 2009. aastal kanti setu leelo ehk seto laulutraditsioon UNESCO vaimse kultuuripärandi esindusnimekirja. See tähendab, et seto laulust teatakse maailmas rohkem ning seda väärtustatakse kogu inimkonna ühise rikkusena.

Tarvastust on kirja pandud ütlus: „Kui mulgil raha kotis kõliseb, siis tartlane tarekurun väriseb!”

Sellel ütlusel on ajalooline taust: mulgid ostsid talusid teistes, (ennekõike naaber)maakondades, mis teravdas suhteid, eriti kui tulija oli rikkam. Nendel ainetel kirjutas Lydia Koidula ka oma üldtundud näidendi *Säärane mulk*.

Tartlaste ja mulkide keerulisi suhteid meenutab ka tänane Mulkide Seltsi esimees Kaupo Ilmet (29.03.2016 Sakalas): Tartumaal sel ajal mulke hästi ei sallitud, sest nad ostsid kõik paremad talud ära. Tartlastel oli isegi ütetus „Kes mulki näeb, see mulki lööb“. Tiina Jürgen, Viljandi muuseumi etnograaf ja kuraator, seletab, et tartlased olid omal ajal mulkide vastu vaenulikud, sest rikkamad Lõuna-Viljandimaa mehed ostsid ära paljud sealsed talukohad. Geneetiline rakumälu selekteerub omapärasel viisil aga tänaseni, arvab Jürgen.

Mari-Ann Remmel, folklorist ja Kirjandusmuuseumi teadur, võtab oma teadusuurimuses (2003) kokku, et naabrihuumoris tulevad esile rahvuslikud temperamendistereotüübid, ainelise ja vaimse kultuuri piirkondlikud omapärad, etniliste rühmade murdeerinevused, usulised vastuolud, sotsiaalne kihistumine ja paikkonna majanduslik areng, samuti soorollide jaotus jm sellised tegurid. Naabripilgetes kajastuvad hoiakud annavad aimu opositsioonipaari oma-võõras mõjust kultuurikontaktidele. Lokaalsete erijoonte säilimine on seletatav rühmapiiri jäikusega, kollektiivse alalhoidlikkusega, millele vastandub siiski muutumisvajadus või -paratamatus.

Mulgimaal, Helme kihelkonnas 3. aprillil 2016, Kaja Allilender